

Mojca Ramšak

“MOGOČE BOM SPET PRIŠLA NA KOROŠKO... MOGOČE”

Govorljivost koroškega dnevničarskega opusa Marije Makarovič

Dnevniški zapisi Marije Makarovič, objavljeni v celovski reviji Družina in dom, so naslovljeni Ob narodopisnem raziskovanju Sel. Zapisi so nastajali ob zbiranju gradiva v Selah v Rožu na avstrijskem Koroškem za njeno monografijo Sele in Selani, ki je izšla pri Mohorjevi založbi v Celovcu leta 1994, izdala pa jo je Krščanska kulturna zveza oziroma Inštitut Narodopisnega društva Urban Jarnik. Dnevniški zapisi predstavljajo koščke iz dnevnika, ki je v rokopisni obliki voden od leta 1984 do 1988. Mikroetnološka monografija o Selah pa je nastajala skoraj deset let, od jeseni leta 1983. Makarovičevo so poleg strokovnih vodili tudi osebni nagibi, saj je že v študentskih letih od leta 1951 do 1952 zbirala v Podjuni podatke za diplomsko nalogo o ljudskem pesništvu in pripovedništvu ter o ljudski medicini.

Iz tega študentskega obdobja, natančneje od 13. avgusta do 23. septembra 1952, pa datirata dva zvezka njenih prvih koroških dnevnikov, podpisana še z Jagodic, ki so nastajali, ko je skupina študentov pod vodstvom študenta etnologije Jerneja Šušteršiča in s pomočjo Slovenske prosvetne zveze iz Celovca zbirala gradivo v Zilji in v Podjuni. S študentsko energijo in humorjem navihano opisuje delovne razmere, drobne pripetljaje z možmi postave, gostitelje, ki so študente vzeli pod streho in skrbeli za vsebino njihovih želodcev, povratne usluge pripovedovalcem, hkrati pa na svoj način komentira tedanje slovensko vprašanje na Koroškem. Študentski dnevnik se resda konča septembra 1952, toda sledi zapis z dne 27. in 28. marca 1984, ko je Makarovičeva v okviru Globaških kulturnih dni v Tinjah razmišljala, da bo mogoče spet prišla na Koroško, da bi napisala monografijo ene od koroških vasi.

NA HITRO O TERENSKIH DNEVNIKI KOT SEKUNDARNIH VIRIH V ETNOLOŠKI PRAKSI

Z zornega kota metodike je etnologov dnevnik le oblika terenskih zapiskov. Russell Bernard je npr. razdelil terenske zapiske na štiri vrste:

- na *ččkarije ali hitre zabeležke*, to so pravzaprav v naglici napisane ključne misli, ki nam kasneje, pri urejanju gradiva, pomagajo, da na hitro obnovimo snov in se lažje spomnimo;
- na *osebni dnevnik* raziskovalca;
- na t.i. *ladijski dnevnik, urnik* v obliki tabele, v katerega vpisujemo načrtovano in opravljeno delo;
- ter na *terenske zapiske*, kjer loči:
 - zapiske o tehnikah, metodi in metodologiji (pomembni so v fazi prilagajanja terenu),
 - deskriptivne zapiske (nastanejo na podlagi opazovanja in poslušanja in prevladujejo v etnološki praksi) in
 - analitične zapiske (podlaga za nadaljnje objave, vanje zapisujemo ideje o organizaciji preučevane kulture) (prim. Bernard 1994: 181-191).

Značilno za *terenski dnevnik* je, da ne nastaja samo na podlagi opazovanja, ampak je bolj oseben. Vanj beležimo svoje vtise, še posebej kadar teren postane težavnejši. Terenski dnevnik je nujno potreben, saj pomaga premagati osamljenost, strah in druge emocionalne viške in padce, ki pospešujejo ali otežkočajo terensko delo. Etnološki dnevniki poročajo o počutju in odnosih, o kratkih stikih s pripovedovalci ali o navdušenosti nad njimi. Kasneje, pri analizi podatkov, dnevnik postane pomemben dokument, ki pomaga interpretirati terenske zapiske. Dnevnik naj bo v času raziskave le en in naj bo ločen od drugih terenskih zapiskov.

V etnologiji sta najbolj znana predvsem dnevnika Bronislawa Malinowskega¹ in Franza Boasa², ki sta jih pisala svojima zaročenkama (prim. Bernard 1994: 182-184).

Izum modernih terenskih metod pripada Bronislawu Malinowskemu in sega v čas, ki ga je preživel na Trobriandskih otokih v letih 1915-16 in 1917-18. Malinowski je iskreno pisal o svojih terenskih metodah, toda posthumna izdaja njegovih terenskih dnevnikov (*A Diary in the Strict Sense of the Term*) daje intimnejši vpogled v njegove izkušnje na Trobriandskih otokih kot njegova disertacija o metodi. Dnevniki prinašajo

¹ Dnevnik Malinowskega je bil objavljen pod naslovom *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Harcourt, Brace & World, New York 1967. Poleg tega dnevnika lahko v torstno literaturo uvrstimo še pisma njegovi ženi Elsie Masson, ki sta si jih pisala od leta 1916 do njene smrti leta 1935. Zbrala, uredila in komentirala jih je njuna hči Helena Wayne, objavljena pa so v dveh knjigah - *The Story of a Marriage: The letters of Bronislaw Malinowski and Elsie Masson*, Vol. 1 1916-20, Vol. 2 1920-35, Routledge, London 1995. To gradivo pokaže Malinowskega, utemeljitelja moderne terenske metode, še v odnosu do drugih kolegov, študentov, prijateljev in žene.

² Cole D., *The Value of a Person Lies in his Herzenbildung: Franz Boas' Baffin Island Letter-diary, 1883-1884*. V: G. W. Stocking, Jr. (ur.), *Observers Observed*. University of Wisconsin Press, Madison 1983, str. 13-52.

njegova osebna prizadevanja na terenu, hkrati pa še njegove vsestranske in občudovanja vredne napore. Malinowski je videl pomen osebnega dnevnika terenskega raziskovalca v vlogi varnostnega ventila, ki kanalizira osebne skrbi in čustva etnografa proč od njegovih znanstvenih zapiskov. Njegovi dnevniki govorijo o zasebnem življenju terenskega raziskovalca in prikazujejo Malinowskega, kako se bori z dolgočasjem, skrbi za zdravje, seksualno deprivacijo, osamljenostjo... Dnevniki vsebujejo tudi izbruh vznemirjenja, naperjenega proti Trobriandcem. Odkrivajo, da ni dosegel tiste ločitve od evropskih stikov, ki jo je priporočal. Nadvse pa ilustrirajo, kako težko in kreativno je delal, izražajo pa tudi očitno prizadevanje za čim večjo dokumentarnostjo (Kuper 1995: 13-15). Malinowski je v zvezi s svojimi dnevniki zapisal, da je pri metodah opazovanja in beleženja dejanskega življenja in tipičnega obnašanja v terenskem raziskovanju osebno videnje opazovalca nedvomno izrazitejše kakor pri zbiranju že izkristaliziranih etnografskih podatkov. Toda tudi pri tem mora biti glavno vodilo dopustiti dejstvo, da govorijo zase. Če pri vsakodnevem obiskovanju vasi opazimo, kako se venomer ponavljajo določeni manjši dogodki, karakteristični načini uživanja hrane, pogovori, opravljanje del, jih je potrebno takoj zabeležiti. Prav tako je pomembno, da z zbiranjem in beleženjem vtisov začnemo že na začetku raziskave, zato ker lahko nekatere manjše neobičajnosti, ki impresionirajo, dokler so nove, prenehamo opazovati, ko postanejo znane, medtem ko druge lahko opazimo šele z boljšim poznavanjem lokalnih razmer. Etnografski dnevnik, sistematično voden med delom, bi moral biti idealno orodje za to vrsto raziskovanja. Če etnograf hkrati z normalnim in tipičnim pazljivo beleži blažja in močnejša odstopanja od tega toka, bo zmožgal določiti skrajnosti, med katerimi se giblje tisto, kar je normalno (prim. Malinowski 1979: 19).

Robert G. Minnich je o svojih dnevniških izkušnjah zapisal naslednje: "Terenski dnevnik je neprecenljiv in stalen spremljevalec vsakega terenskega raziskovalca. Vanj zelo spontano zapisujem vtise o poteku posameznega dne. Toda zapisujem tudi opažanja o socialnih dimenzijah družbene organizacije, ki se nanaša na ljudi, dejanja, dogodke in skupine, ki tvorijo empirično stvarnost. Tako dnevnik pravzaprav predstavlja začetno interpretacijo podatkov. Ta antropološki 'tekst' je potem podlaga za pogovore s samim seboj, v katerih določim nadaljnja opazovanja in zarišem tolmačenja" (Minnich 1993: 28).

Poleg dnevnikov, ki jih pišejo etnologi, lahko kot vir uporabljamo tudi dnevnike naših pripovedovalcev. Marija Makarovič je tu orala ledino med slovenskimi etnologi, saj je ob vsakokratnih daljših terenih enostavno poprosila kakšnega domačina, da je pisal gospodarski dnevnik (npr. *Strojna in Strojanci, Razmerje vaščanov Zakla do dela in poklica - tedenski dnevnik, Razmerje vaščanov Kostanja do dela in poklica, Delovni dnevnik kmetovalca Danijela Planinca z Libne, Predgrad in Predgrajci, Sele in Selani...*). Ti dokumenti, še posebej pa osebni dnevniki, reflektirajo interese in pričakovanja njihovih avtorjev in jih ne glede na to, da so le

delni in drugotni vir, ne smemo izključiti iz raziskave, saj prinašajo podatke o specifičnih načinih vedenja in o družabnih navadah v družini, tako pri delu kot pri praznovanju. Napak je domnevati, da so ustni viri bolj "avtentični" ali bolj "spontani" kot pa pisni. Seveda pa je njihovo znanstveno vrednotenje težavnejše in lahko zapelje na številne stranpoti.

OKVIR KOROŠKIH DNEVNIŠKIH ZAPISOV MARIJE MAKAROVIČ

Najprej: komu in zakaj je namenjena analiza koroških dnevnikov Marije Makarovič? Etnologom, jasno. In zakaj? Morda zaradi razmišljanja o tistih nemerljivih stvareh, katerih opisa ni mogoče spraviti v tabelo in graf ter številke, ker jih je mogoče samo opisati. Pa še to ne povsem. Celotna človeška - etnologova - izkušnja doživljanja terena pa ni zanemarljiva pri interpretiranju zbranega gradiva. Etnolog je v procesu interpretacije le vrsta orodja. Zato ta kvalitativna analiza dnevnikov, ki poskuša luščiti plasti senzibilne percepcije in intenzivnega dojetanja vse do avtoričine posebne dojemljivosti za kulturne pojave in dogajanja, dodatno inspirirana s preverjujočo fantazijo avtorice. Tudi v še tako subjektivnih dnevniških zapisih pa je mogoče izluščiti neke miselne vzorce. Uporabljena metoda pri seciranju študentskih rokopisnih dnevniških zapisov je ponazarjanje in vračanje h kontekstu njenega terenskega dela ob smiselni vsebinski razlagi okoliščin, pri analizi kasnejših, objavljenih dnevnikov pa dajem več poudarka vsebinskemu vidiku.

Dnevniški zapisi Marije Makarovič, objavljeni v celovški reviji *Družina in dom*, so naslovljeni *Ob narodopisnem raziskovanju Sel*. Zapisi so nastajali ob zbiranju gradiva v Selah v Spodnjem Rožu na avstrijskem Koroškem za njeno monografijo *Sele in Selani: narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto*, ki je izšla pri Mohorjevi založbi v Celovcu leta 1994, izdala pa jo je Krščanska kulturna zveza oziroma Inštitut Narodopisnega društva Urban Jarnik. Dnevniški zapisi predstavljajo koščke iz dnevnika, ki ga je v rokopisni obliki vodila od leta 1984 do 1988. Mikroetnološka monografija o Selah pa je nastajala skoraj deset let, od jeseni leta 1983. Makarovičevo so poleg strokovnih vodili tudi osebni nagibi, saj je že v študentskih letih od leta 1951 do 1952 zbirala v Podjuni podatke za diplomsko nalogo o ljudskem pesništvu in pripovedništvu ter o ljudski medicini (Makarovič 1953; Makarovič 1988; Makarovič 1994: 10, 11, 513).

Iz tega študentskega obdobja, natančneje od 13. avgusta do 23. septembra 1952, pa datirata dva zvezka njenih prvih koroških dnevnikov, podpisana še z Jagodice, ki so nastajali, ko je skupina študentov³ pod vodstvom študenta etnologije Jerneja Šušteršiča⁴ in pomočjo Slovenske prosvetne zveze iz Celovca zbirala gradivo v Zilji in v Podjuni. Avtorica je zbirala gradivo iz duhovne kulture, ki ga je uporabila za diplomsko nalogo.⁵ S študentsko energijo in humorjem v dnevniku navihano opisuje delovne pogoje podjunske ekipe⁶ (opremo,

3 Marija Jagodice, Irena Štajner, Živka Vran, Jerko Bezić, Breda Turk, Julijan Žnidaršič, Vlasta Koren.

4 Jernej Šušteršič je diplomiral iz etnologije leta 1953. Z izjemo šestletnega službovanja pri Zavodu za spomeniško varstvo v Kranju mu ni bilo dano, da bi bil zaposlen v stroki. V letih med 1951 in 1952 je organiziral in vodil zbiranje gradiva pri zamejskih Slovencih na Koroškem in Tržaškem. Številni predmeti z Zilje, iz Roža in Podjune so po zaslugi Slovenske prosvetne zveze v Celovcu, konservatorskega dela Franceta Goloba iz Slovenskega etnografskega muzeja in diplomske naloge Irene Destornik iz leta 1996 predstavljeni v Emološki zbirki v stari šoli (K&K center - kulturni in komunikacijski center) v Šentjanžu v Rožu (prim. Makarovič 1989: 221).

5 Ker bi bilo obdelovanje vsega gradiva, ki sodi k duhovni kulturi Podjune, preobširno in zato nenatančno, je po dogovoru s prof. dr. Nikom Županičem izbrala za obravnavo samo ljudsko pesništvo in pripovedništvo ter ljudsko medicino. Te teme je strukturirala v

hrano, zdravstvene težave, pot s kolesom, jutranje vstajanje), drobne pripetljaje z možni postave, domačine - gostitelje, ki so študent brezplačno vzeli pod streho in skrbeli za vsebino njihovih želodcev, povratne usluge pripovedovalcem, hkrati pa na svoj način komentira tedanje slovensko vprašanje na Koroškem in delno tudi "sledí", ki so jih pustili njeni kolegi na terenu.

Ekipa je ob simbolični materialni podpori iz domovine (žal uradne ustanove teh akcij niso podpirale) zbrala poleg zapisov iz duhovne kulture in terenskih risb kar okoli šeststo predmetov iz materialne kulture (Golob 1992: 70).

Dnevniški zapisi Marije Makarovič imajo predvsem hevristično vrednost (ob sočasni uporabi terenskih zapisov in njene diplomske naloge), saj pomlajujejo že izčrpane terenske spomine. Domišljija pri pisanju dnevnikov namreč lahko prosto blodí med različnimi družabnimi prizori, idejami, vpogledi, hipotezami in metaforami. Na ta način so dnevnik dopolnilno gradivo k drugim vrstam virov.⁷

A) ŠTUDENTSKI DNEVNIŠKI ZAPISI

Uvodni deli dnevnika nazorno prikažejo, kako je priprava in samo terensko delo nekakšen obred prehoda, obred, ki vodi prek opazovanja in kasneje analiziranja gradiva do bistva etnologije. Prvi stik s terenom pušča po začetnem vzemirjenju in evforiji sledí simptomov rahlega "kulturnega šoka"⁸ kot normalne reakcije na novo okolje in njegovo prilagajanje.

Sreda 13. 8. 1952 [Energičen začetek terenskega dela, razpored raziskovalcev]

Navdušena skupina mladih etnografov se je pripeljala v sredo popoldan v Celovec. Vrli Klagenfurtci, ki so čakali na vlak, da se odpeljejo v Graz ali pa na Dunaj, so zasmehljivo in začudeno opazovali mlade "ptujce", ki so s svojo prtljago presunljivo pohitili celovski kolodvor. Toda mladih "ptujcev" ni prestrašil dvojezični napis, da je hoja preko tračnic strogo zabranjena. Energično so začeli popadati kovčke in jih nositi pred postajo. 'Hallo, bitte, geben sie mir fünf Schilling, usw...., se je vsipalo na nepokornike. Toda pomirili smo jih s tem, da smo ponovno šli čez progó.

Prevoz prtljage na Prosvetno zvezo je polnomastno prijel v roke najprej tov. Jernej [Jernej Šušteršič] - šef odprave, nakar mu je priskočila na pomoč še ostala gmajna masculinskega izvora. Po enournem prevažanju smo se končno podali v "Gasthaus Obir". Sprejel nas je tovariš Zwitter [Franc Zwitter]

- pomenili smo se o delu itd. Nato smo darovali dve ubiti steklenici malinovca bogovom za srečo pri vseh podvigih, in etnografski akt se je pričel: namreč spoznavanje večernega Celovca in ogledovanje njegovih prebivalcev. Tov. Franc nas je popeljal na velesejem in vljudno plačal članarino za pet ljudi. All right. Začelo se je pauper studiorus sum...

Ob 12h veselo spanje - še preje premlevanje vtisov, ki so bili ob mislih na to, da nismo slišali v celem Celovcu niti ene slovenske besede - gotovo "najboljši". Sicer pa, bodimo optimisti (Jagodic 1952 a).

Četrtek 14. 8. 1952

Ob 7h dvig in ponovno pokanje. Porazdelitev dela sva sporazumno rešila z Jernejem, in s tov. Zwitterom na čelu so mladi "diletantje" naredili načrt za en mesec. [Omalovažujoč naziv so študentom dali nekateri veliko starejši etnologi (zdaj že pokojni), ki jih je razganjala zavist, da je ekipo vodil Jernej Šušteršič in vključil vanjo študente etnologije. S simpatijo je študente podpiral edino pokojni dr. Sergij Vilfan.⁹ O tem je nekaj več zapisal France Golob, konservator, ki je "obdelal" večino predmetov, ki so jih zbrali študentje, in pravi, da je bila zbirka prvič predstavljena leta 1954 v prostorih Gasilske zveze LRS v Ljubljani. Strokovna ocena o zbranem gradivu je bila polhvalna. Tako je akademik dr. Ivan Grafenauer v pismeni oceni razstave pripomnil naslednje: "V folklornem gradivu so prispevki npr. Marije Jagodiceve, danes dr. Marije Makarovič, in Jerka Bezića prvovrstni, medtem ko je pri večini ostalih zapiskov potrebna neka rezerva." Prof. Franjo Baš in dr. Sergij Vilfan pa sta sicer pozitivno oceno razstave sklenila še s pripombo: "Ekipa je z njo (to je z razstavo in svojim delom) pokazala, da ima potrebno veselje in voljo do terenskega dela, da pa ji manjka za terensko delo strokovna pripravljenost in potrebno strokovno vodstvo." (Golob 1992: 70)] Snidenje skupin - vseh treh smo napovedali za 12 september v Zahomcu, da homo skupaj prisostvovali štehanju. Ob 3h popoldan so začele skupine odhajati na določena mesta. Irena [Štajner], Vlasta [Koren], Julie [Julijan Žnideršič] v Žitaro vas, Jernej [Šušteršič], Breda [Turk] v Zilo, Živka [Vran], Jerko [Bezić] in Jaja [Marija Jagodic] pa v Podjuno (Jagodic 1952 a).

Začetna "honeymoon" faza pa se kaže še posebej v začetku dnevnika, kjer je gurmansko razpoložena avtorica prav natančno in v Santoninovem slogu beležila dobrote, s katerimi so bili postreženi na mestih, kjer so spali, in ki so pretrgale pajčevine v študentskih želodcih. Npr.:

naslednjem zapovedju: ljudski jezik, ljudsko pesništvo (ljudska pesem odraslih, ljudska otroška pesem, ljudski pevec, Lesičjak, ljudske stare molitve), ljudsko pripovedništvo (ljudska proza, ljudska verovanja), ljudska medicina (prim. Makarovič 1953: 1).

6 *Skupina, v kateri je raziskovala Marija Jagodic, je začela delo v Djekšah, nadaljevala v Velikovcu, Sinči vasi, Mali vasi, Žitari vasi, Železni Kapli, Pliberku, Vogrčah, Blatu, Bistrici, Šmihelu, Stipni vasi, Libučah, Šmarjeti pri Gotorniku, potem je šla v Celovec in v Zahomec v Zilji na štehanje, od tam pa nazaj v Beljak, Celovec, Velikovec, Libučje, Žitaro vas, Globasnico..., in potlej domov. Trojka Jerko Bezić, Marija Jagodic in Živka Vran ni hodila vedno skupaj, edini moški član "odprave" je ponaradi spal v drugem kraju kot dekleti.*

7 *V Veliki Britaniji, na primer, sloni celotna tradicija t. i. kolektivnega opazovanja na sposobnosti piščolih prostoroljcev, ki pišejo "domorodska" poročila o vsakodnem žirljenju. Ti viri so shranjeni v Arhivu kolektivnega opazovanja (Mass Observation Archive). Na ta način nastajajo kolektivne autobiografije, za katere niso potrebna posebna znanja in kvalifikacije, zadostuje že veselje nad pisanjem in pripravljenost beleženja lastnih misli ter izkušnje (Hammersley in Atkinson 1995: 163). Podoben arhiv ustrvarja Makarovičeva od leta 1985 z zapisovanjem in zbiranjem žirljenjepisov na avstrijskem Koroškem, katerega rezultati so do leta 1996 tri objavljenе knjige (Tako smo živeli) s tovrstnim gradivom.*

8 *O tem terenskem prilagoditvenem procesu je med drugim pisala Irena Weber v članku Kulturni šok - kaj je to? (prim. Weber 1993: 135-142). Na tem mestu je potrebno pripomniti, da je "kulturni šok" gotovo večji in traja dalj časa v geografsko oddaljenejših kulturah, da pa etnologi lahko tudi na domačem terenu pri opazovanju z udeležbo doživljamo nekatere od njegovih simptomov. Bolj kot nam je teren znan in bolj kot obvladamo metode ter tehnike terenskega dela, manjše so tovrstne reakcije.*

9 *Dopolnilna opomba Marije Makarovič.*

Grosova [Grossova] mamica so nam postregli z jetrno pašeto, belim kruhom, pečenim šarkeljnom, kavo - med neprestanim govorjenjem - kar še jeje (Jagodić, 14. 8. 1952 a).

"Za južino bo dobila Jaja kumare, ki jih ima tako rada, Živa pa štankolne [stročji fižol], čeprav vem, da bi raje kumare...", pravi mamica! "Krapo so še od včeraj" - kaj bi še skuhali za trepouje? Oh, mamica, kar hočete..., vse, kar pride od vas, je tako dobro, tako lepo (Jagodić, 9. 9. 1952 b)!

Kasneje te informacije zamenjajo poročila o preluknjanih kolesih, premočenosti zaradi dežja, raztrganih čevljih, zdravstvenih težavah ipd.

Jerko - naš Don Kihot, kot ga je označil oče Gros, je prišel zjutraj ob 6.30 iz Djekš in naju vrgel iz postelje. Dopoldan se vsi trije odpeljali po prtljago v Velikovec h Kuperju. Ker smo morali čakati, smo si mimogrede ogledali Sinčo vas in Klopinsko jezero. Gospa Kuperjeva nas je prijazno postregla. Toda sladek mošt je Jerkotu zaradi njegove (samogoltnosti) naredil nemalo želodčnih težav. Popoldan: Živa ima smolo, ker ji turi pod pazduho postajajo vedno bolj boleči. Jerko odšel na Djekše, Jaja k Izakinji v Encelno vas (Jagodić 19. 8. 1952 a).

Živka se zdravila z domačimi zdravili doma (v mleko namočen kruh stavila na ture) (Jagodić 20. 8. 1952, a).

Jerko dopoldan čisti in popravlja kolesa. Živka se 'cajta', Jaja prepisuje Sveti list [po vsebini in namenu podoben Kolomonovemu žegnu, časovno in stilno pa precej mlajši rokopis], pomaga pospravljati Živki, itd. Popoldan pranje in pregledovanje zapisov (Jagodić 25. 8. 1952 a).

Nedelja 17. 8. 1952 [Odkruški s terena, Djekše]

Zadovoljno prisostvovala maši gospoda župnika. Vsa čast Vam gospod - trojka vas spoštuje in je ponosna, da se med slovenskimi duhovniki najde tudi tak mož, kot ste vi. Popoldan se po prijatnem pogovoru z gospodom in dobro postreženi vrtili k Šrancu. Živa odšla k Rožancu, Jerko pa h Krčmarju. Zunaj lije dež in ne vem, kako bosta oba popotnika prišla zvečer spat. Ura je devet - prišel je Jerko, zadovoljen in vesel nad svojo hero pri slovensko pojoči, toda nemško govoreči krčmarici (Jagodić 1952 a).

V središču dnevnika je zbiranje podatkov. Dnevnik ne govori o tem gradivu, le tu in tam ga omeni. Temu so namenjeni terenski zapiski. Omenja pa ljudi in jih opiše kot prijazne ter voljne sodelovalce. V enem od izsekov iz dnevnika beremo, s čim je terenska ekipa poplačala trud pripovedovalcev in kakšne še sprejemljive nagrade jim je namenila za njihov čas in posredovane informacije. Pravzaprav pri teh protiuslugah ne gre za plačilo informacij kot blaga s tržno ceno, pač pa za človeško gesto, ki jo največkrat porodi globoka empatija v stiku s pripovedovalci. V primeru, ko so imeli njihovi pripovedovalci finančne stroške z mladimi raziskovalci, so se ti odločili, da jim povrnejo odškodnino, npr. za podarjeni jopici. Druge nagrade so bile simbolične - slovenske knjige.

Ponedeljek 18. 8. 1952 [Usluge in oddolžitve pripovedovalcem]

Jerko že prepeva v hiši - ura je 6.30, treba se je dvigniti. Po sivcu /zajtrk/ (mleko, potica) malo pomenka o nabranem gradivu. Živa je veselo nastrojena prišla od Rožančeve matere, ki jo je zelo lepo sprejela. Popisala ji je nošo in ljudsko obrt ter podarila povese prediva. (Oddolžiti se ji moramo s

knjigo.) Ko smo še malo izpopolnili svoje zapiske pri Šrancu, smo zadovoljni odšli z Živo domov - h Grosu; Jerko pa je šel zapisovat pesmi h Oblu.

Med potjo sva se ustavili še v Vovbrah in se malo pomenili z mimooidčimi, ki so rekli, da radi govore slovenski, edino en kmet je sam rekel, da je Nemčur, ko nas je še preje uprašal, kaj dela naš šef [s tem je mislil Tita in ne Jerneja Šušteršiča]. Bile sva tudi v Vovbrškem gradu, ki je že precej porušen - in nama ni naredil posebnega vtisa.

Usluge: gospodu župniku (Djekše) treba poslati v zahvalo za gostoljubnost - knjigo (Deseti brat), Šrancovi sestri, ki nam je podarila dve jopi - treba po možnosti dati odškodnino - Šrancovim otrokom poslati knjigo (slikanico).

Pri Grosu so naju z Živo gostoljubno sprejeli. Veselega pogovora po kosilu se je udeležila vsa družina (Jagodić 1952 a).

Nedelja, 31. 8. 1952 [O tem, kar bi sicer zelo zanimalo etnografe, toda z "notranjim očesom"]

Pa pojdimo v jarmak [sejem]! Cigani upajo, da bodo s svojimi vrtljaki precej zaslužili, isto menijo tudi kramarji iz Celovca, Velikoveca in ostali, ki so privlekli svojo ropotijo naprodaj. Cene niso preveč privlačne, dasi je bila reklama prav velika. Naša dvojica poželjivo opazuje štante - toda cene so zaenkrat še zelo visoke in zaenkrat še ne bova nakupovali. Toda to naju ne moti, da ne bi povsod uprašali za morebitno ceno. Ker sva še dokaj solidno napravljeni, tudi najin izgled ni najslabši in zato so kramarji v svesti dobrih kuntov [kupcev] prav prijazni z nama. Toda ko vidijo najin strupen obraz, ki zatrjuje, da nimava nič šilingov, je najbolje, da vzameva pot pod noge, ker kredit smo izgubili. Obrabljene plošče v vrtljaku še povečujejo žalostni in dolgočasni vtis ciganarije, ki je v Jugoslaviji nismo več navajeni. Ko spet pregledujeva bogatijo z blagom obložene stojnice, zaslišiva tik za nama znan glas: "Oh, so, kein Schilling", - aha, mož postave, o saj mi se pa že poznamo. Če že nečete verjeti, da nič ne kupujeva, pa poslušajte Živino izjavo: "Ja, kupila sem že radio, toda radel [kolo] še ni nič bolje opremljen." Odšla sta še naprej in še iz daljave parkrat premerila nemogočo jugoslovansko dvojico. /.../ (Jagodić 1952 a)

Ponedeljek, 1. 9. 1952

Danes se jarmak nadaljuje, namenjen je gospodarskim svrhnam. Etnografska bera bo zato verjetno bolj slaba, ker ljudi ne bo doma. Mahnili sva jo v Libuče - gospa Lienhardtova je zelo prijazna in se tudi zanima za "etnografijo". Se vidi, da je že Ložar šaril tod okoli. /.../ (Jagodić 1952 a)

Ziljsko štehanje v Zahomcu, na katerega je prišla podjunjska ekipa, je nekakšen predah in začasno vzpostavljanje fizične in emocionalne distance od raziskovanega terena. Je nekakšna refleksija o dobljenem gradivu, predvsem pa srečanje s kolegi, ki so delali v Zilji, in z drugimi ljudmi.

Sobota, 13. 9. 1952

/.../ Prišli v Zahomec. Za seboj smo pustili Beljak (že prejšnji dan), Škofiče, Arnoldstein [Podkloster], Drevlje. Sprejem v Zahomcu tak, kot je možen pri Zwiitrich. Obilna večerja, dve uri so nas pustili lenariti site in spočite na divanu in živa duša nas ni motila. /.../ (Jagodić 1952 b)

Nedelja, 14. 9. 1952

/.../ Ob 10h je bila maša. Prišla sta Jernej in Breda. /.../ Ob dveh bilo štehanje in nato rej pod lipo. Ker niso bili v nošah, me cela stvar ni niti preveč ganila. Prišli smo skupaj z

raznimi agronomi in dan je bil lep, vesel. Par posnetkov na aparatu in agronomi so odjadrali. [Ali je to kritika njihovega načina dela?] Še preje so založili etnografe z ostanki iz svojih mavh. Hvala lepa! V novi zavezi bo stalo: Boh, ki skrbi za lilije na polju, etnografe na vasi. Zbogom vesela družbica, lepo je bilo. Z Lojzetom [Četino, agronomom], ki je še ostal, smo malo pokramljali, nato je ob 7h odšel na kolodvor v Čajno. Debata o njegovem gospodarju je bila prav zanimiva. Malo smo se še zavrteli, nato pa odšli spat. Jutri nadaljujemo s potjo - cesta, veš, da že komaj čakam tvojega objema (Jagodiec 1952 b).

Marija Makarovič pri terenskem delu očitno zelo sledi svojim čustvom (beri še intervju z njo v tej številki Glasnika). Glava sledi srcu in šele takrat terensko delo predstavlja obred prehoda k etnologiji. Ne samo da kot raziskovalka opazuje in beleži realnost, tam je vedno z vsemi čuti. Njen etnološki senzualistični empirizem, če ga smem tako imenovati, sicer priznava tudi druge vrste izkustva, npr. intelektualnega, vendar šele na podlagi doživetega. Od tod tudi izjemna naklonjenost opazovanju z udeležbo. Ne samo da o nečem bere, da to vidi in razume, dejanskost ji je bližja šele, ko jo okuša, sliši, vonja in - čuti; takrat, ko se svet nekoga drugega dotakne njenega sveta. Ta "dotik" jo dela močnejšo, srečno, žalostno, nemočno, jezno, utrujeno in kar je še tega. Pomembnost vzajemnega čutenja in racionaliziranja ni obsodba (ta korenini že v Platonovem dualističnem dojetanju sveta), pač pa se mi zdi vredno poudarka, da brez pravega odmerka empatije ni dobrega terenskega dela. Razumevanje sveta (ljudi), ki se enakovredno opira na mišljenje in čustva, spontano odgovarja na vprašanje, zakaj "delati" etnologijo. Učinkovita komunikacija med obema področjema daje pravi pomen raziskovani družbi in zavira proces etno- in drugih centrizmov ter abstraktnih teoretičnih konceptov, ki so lahko tako zelo daleč od samega življenja.

V tem slogu se konča tudi študentski dnevnik. Konec terena ni zanemarljiva faza raziskovanja. Sklepni del opazovanja z udeležbo največkrat predstavljajo zahvale pripovedovalcem, neke vrste ritual odhoda. Najmanj, kar mora ostati med obema stranema, je zaupanje. Pripovedovalci nam zaupajo informacije, ki jim gredo včasih tudi težko z jezika, mi pa njim, da so nam dali verodostojne podatke.

Ponedeljek 22. 9. 1952

Danes pospravljam in pokam kovček. Težko mi je pri tem delu in premagovati se moram, da se ne poslužujem ženske pravice - joka.

Popoldan. Sama sem odšla na bližnji hrib, ki se vzpenja nad Žitaro vasjo. Še enkrat bi želela objeti ves ta dragi svet, ki ga bom jutri zapustila. Rada bi bila tič, mogoče čisto navaden vraheč, poletela bi na Vašinje, da bi pogledala, kaj delata dragi ateca in mamica. Nič ne bi začivkala, samo okopala bi se v bližnjem studencu, prhnila mimo Marte, ko bi nesla mleko in sedla mali Danici na dlan. /.../

Zbogom gospa Šmidova - grem k večerji. Zadnja večerja!

Da, zadnja na Koroškem - toda jaz se ne pospravljam samo od apostolov, pospravljam se od vseh teh dobrih in plemenitih ljudi, od naših bratov, ki radi govore slovensko. /.../ Hudo mi je... toda kolo časa se vrti. Jaja, zavrti se še ti z njim (Jagodiec 1952 b).

Torek, 23. 9. 1952

Vlak ob 5.45. Odhajam. /.../

Pozdravljen Bled, pozdravljena Šmarna gora in ti, Ljubljana. Saj nisi huda, če se nam čisto malo toži po Koroški? Veš, večkrat ljubiti je čisto človeško /.../ (Jagodiec 1952 b).

Nekateri raziskovalci nikoli dokončno ne zapustijo terena, ampak se neprestano vračajo. Študentski dnevnik se resda konča 23. septembra 1952,¹⁰ toda na koncu istega zvezka sledi zapis z dne 27. in 28. marca 1984,¹¹ ko je Makarovičeva v okviru globaških kulturnih dni v Tinjah razmišljala, da bo mogoče spet prišla na Koroško, da bi napisala monografijo ene od koroških vasi in s tem presešla politične in strokovne intrige, ki so onemogočile nadaljnje študentsko ekipno terensko delo na Koroškem.

Iz tega "mogoče", je potem nastala potreba, da res nekaj naredi, in nastale so *Sele in Selani*¹², *Osem stoletij Vogrč*, tri knjige z biografskim gradivom v zbirki *Tako smo živeli*, pa *Ziljska noša*, v pripravi sta že monografija o Dobrli vasi in knjiga o oblačilni kulturi v Rožu in Podjuni, zraven pa še intenzivno delo na Slovenskem narodopisnem inštitutu Urban Jarnik, ki ga strokovno vodi od leta 1993.¹³

27., 28. 3. 1984

Gospod Nužej Tolmajer [tajnik Krščanske kulturne zveze, znotraj katere deluje Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik] me je že na Ravnah povabil, naj pridem predavat v tednu globaških kulturnih dni. Z veseljem sem privolila. Zdaj sem tu v Tinjah, pri Nužaju na zvezi, pri tov. Kattnigu in njegovih Mariji (posvojenki). Veliko smo se pogovarjali. Veliko razmišljam o ljudeh, ki jim je vsakodnevna alternativa biti Slovenec. /.../ Mogoče bom spet prišla na Koroško da napišem monografijo ene od koroških vasi. Mogoče. Mislim, da je to moj dolg, dolg do Slovencev, dolg do ateca, dolg do Grosa, ki je bil dober človek, dober Slovenec. /.../ Na Koroško pa se nisem vračala v resnici samo v mislih, še vedno nosim v sebi spomin na krivično početje mojih strokovnih kolegov, ki so sploh ne vem zakaj, iz protozojskih nagibov preprečili, da se študijski ekipi nista več vračali na Koroško. Najbrž zato sem tudi sama nisem več prišla (Jagodiec 1952 b).

B) DNEVNIKI OB ZBIRANJU GRADIVA ZA MONOGRAFIJO O SELAH

Strokovni nagibi Marije Makarovič za pisanje mikroetnoloških študij in krajevnih (*Predgrad in Predgrajci*, 1985; *Črna in Črnjani*, 1986; *Strojna in Strojanci*, 1982), preglednih (*Kmečko gospodarstvo na Slovenskem*, 1978) ter sin-

¹⁰ Daljše bitanje v enem kraju ali celo sodelovanje pri kakem večjem skupnem delu je bilo oteženo ne samo zaradi omejenega časa (vzrjem za poldrugí mesec), ki je zahteval, da so čim hitreje pregledali precej veliko področje, temveč tudi iz materialnih razlogov, saj se kot "dijaki-prosjaki" niso mogli daj časa muditi v istem kraju (prim. Makarovič 1953: 2-3).

¹¹ Z zelo spremenjeno in čitljivejšo pisavo.

¹² Poleg knjige pa še obširna dokumentacija iz časa raziskovanja (1984-88, 1991-93), in sicer okoli 2000 črnobelih in barvnih fotografij ter diapozitivov, okrog 350 kopij starih fotografij in okrog 90 enot arhivalij iz hišnih arhivov. Vse hrani Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik v Celovcu (Makarovič 1995: 264).

¹³ Upokojenka brez želje po praznem teku, je treba dodati pod črto.

tedičnih monografskih obravnjav (*Slovenska ljudska noša*, 1971; še neizčena zbirka osmih knjig *Slovenska ljudska noša v besedi in podobi*, 1986-1995;) temeljijo na prepričanju, da vsakršno zaokroženo, tehtno in dovršeno znanstveno delo o ljudski kulturi temelji na zadostnem številu monografskih del in virov. Sinteza pa je lahko popolna le, če ima pisec na razpolago čim več monografskih, tako rekoč temeljnih mozaičnih del. V sintetičnih zaokroženih podajanjih pa spričo pomankanja temeljnih obravnjav nemalokrat posplošujejo peščico podatkov ali celo en sam podatek. Makarovičeva se je zato pri pisanju svojih knjig spraševala, ali se je smotno lotevati pisanja preglednih del, dokler ni na voljo kolikor toliko ustrezne količine pričevalnih podatkov; pa tudi, ali sinteza, ki temelji na premajhnem številu podatkov, lahko poda resnično, dejansko podobo o obravnavanem vprašanju (Makarovič 1994: 11). Taka metodološka pozitivistična usmerjenost ji je torej na njeni etnološki poti narekovala omenjene načine raziskovanja in publiciranja svojih dognanj. Njeno gnoseološko izhodišče so stvarni podatki (arhivski, predmetni, vizualni, ustni...), domena tega spoznavanja pa tako ali drugače artikulirano izkustvo ljudi, ki jih je preučevala. Zato v njenih monografijah ne najdemo teoretskih razmišljanj in ontološke problematike, kar pa ne pomeni, da je iz svojega znanstvenega vedenja izključila poznavanje sočasnih etnoloških tokov. Te je le prikojila svoji empirični naravnosti, katere sestavni del so tudi njeni terenski dnevniki.

Edini objavljeni so, kot že rečeno, *O Selah in Selanih*, ki so bili objavljeni kot nanizanke v celovškem mesečniku *Družina in dom* v času od leta 1985 do 1987. Dnevnik se začne s prvo sondažno raziskavo in oklevanjem med raziskovanjem Sel ali Obirskega. Tajnik Krščanske kulturne zveze Nužej Tolmajer je navijal za Sele, Makarovičeva pa za Obirsko, ker so bile tamkajšnje domačije tako podobne onim na Strojni, ki jo je od vseh njenih terenov najbolj "okužila". Kocka je padla, in zmagale so Sele.

Odnos do terena Makarovičeva opiše v naslednjih odstavkih:

"/.../ "Če je že tako, da moram raziskovati Sele, potem se grem kar takoj dogovoriti na eno izmed selskih domačij, če me sprejmejo na hrano in stanovanje v času mojega poletnega dopusta." In med potjo proti Zgornjemu Kotu, kamor je Nužej nekako nerad zavil, saj je bilo že pozno, sem občutila vsaj nekaj zadoščanja, da sem vsaj malo odločala o tem, kako bom strokovno porabila svoj prosti čas v prihodnjih letih. /.../ Zvečer sem v Ljubljani zapisala v dnevnik Sele 1984: "Vse je tako, kot je potrebno za raziskovanje, tj. pisan družbeni sestav, samotne in deloma v gruči razporejene domačije, bogato arhivsko gradivo, zadovoljiv starostni sestav prebivalcev, pri Gašperjevih, kjer bom stanovala, pa še družina treh rodov. Vem, da nama bo s hčerko Mojco, ki mi bo pomagala pri fotografiranju in sprotne urejevanju gradiva, tudi lepo." (Makarovič 1985/4: 7).

V dnevih pred odhodom v Sele - Zvrhnji Kot prebiram članke o koroških Slovencih in tuje ter domače monografske narodopisne raziskave. Z večjo prizadevnostjo kot doslej se lotem zaupanega mi dela, in še z večjo skrbjo kot doslej razmišljam o načinu, kako bi med zbiranjem gradiva čim bolj stvarno dojela, doživljala in podoživljala življenje in kulturo Sel in Selanov, kako bi vsestransko orisala slovensko vas in ljudi, njihovo preteklo in današnjo kulturo, njihovo ustvarjalno razmerje do sveta. Izdelujem si dokaj natančen raziskovalni načrt in v povezavi z njim tudi važnejša vprašanja.

Več kot petsto se jih je nabralo. /.../

In naj čisto po tihem priznam, da me samo mimogrede in res mimogrede oplazi črna misel, kaj če bo čez pol stoletja knjiga o Selah in Selanih le še spomin na tamkajšnje Slovence. /.../ (Makarovič 1985/5: 6)

Petek, sobota, 12. in 14. julija [1984]

Naraščča predraziskovalna mrzlica in z njo ena sama skrb in zavest, da je zaupano delo trdo in povezano z nekajletnim garanjem. Bog daj, da bi ga zmogla opraviti! /.../ (Makarovič 1985/5: 6)

Nedelja, 15. julija [1984]

/.../ Daljših pešpoti se zmeraj veselim. Kadar zbiram podatke na terenu, mi pomenijo edini počitek in sprostitel, pa čas, ko lahko urejam svoje misli in v duhu kramljam s prijatelji. Odtod najbrže tudi moja dokončna privrženost raziskovanju visokogorskih naselij s samotnimi kmetijami, kjer je od enega do drugega pripovedovalca tudi po uro ali več. /.../ (Makarovič 1985/6: 6)

Odpor do uporabe magnetofona in drugih "robotskih priprav" ilustrirata naslednja odlomka:

Ponedeljek, 16. julija [1984]

/.../ Proti večeru se oglasi Nužej Tolmajer s pevovodjem [in etnomuzikologom] Bertijem Logarjem s Suhe. Prineseta mi avtomatičen fotoaparata za črno bele posnetke, za barvne diapozitive pa imam aparat s seboj. Fotoaparata je s svojo superavtomatiko navdušil zlasti Mojco, magnetofonsko težo, ki je prav tako prišla z njima, pa bolj s težavo sprejemem. Pomeni mi neljubo pregrado med človekom, s katerim se pogovarjam, in med menoj. Glede tega sem malo bolj zadaj. /.../ Kdo bo pa nosil tega zlomka in pripravljaj ljudi, da bodo naravno govorili, če pa še napovedovalci v radiu včasih zajecelajo. Vseeno obljubim, da bom že zaradi narečja in morebitnih pesmi vsaj občasno kaj posnela (Makarovič 1985/7: 7).

/.../ Ob najbolj ugodni priložnosti predlagam Pepci, da bi se malo pogovarjali ob magnetofonu. Pepca snemanje sprva odkloni. Potem se le zediniva, da pove zgodbo o Majerjevih fantih, ki so mogočno jahali konje v Sele k maši. Pa magnetofon zataji, nekaj posname in nekaj ne. Zastonj so bile vse priprave, pa ni ne v zvezku nič ne na traku nič. Zato trdno sklenem, da se z roboti, pa če so še tako prijazni in koristni, ne bom več dajala. Meni je usojen svinčnik in zvezek in neposreden razgovor z ljudmi. /.../ (Makarovič 1985/8: 7)

Makarovičeva je v knjigi *Sele in Selani* objavila kar 275 enot slikovnega gradiva. Družinske zbirke posnetkov so bile pri tem primarni vir. Njihovi lastniki pa so imeli do družinskih in drugih posnetkov poseben čustven odnos (kar lahko vidimo že pri samem aktu lepljenja v albume, kjer nekatere pazljivo izločijo, druge po vstavijo glede na pomen, ki jim jih predstavljajo). Njihovo urejanje fotografij ima svojo simbolno govorico, ki jo je najbolje poslušati hkrati z intervjuji njihovih lastnikov. Pomena teh spominov se je zavedala tudi Makarovičeva, ko je spoštovala dogovorjene termine.

/.../ Ko sprašujem po lišnem arhivu, na svoje veliko začudenje ugotovim, da ima Pepca vse fotografije in druge dokumente zgledno spravljene. /.../ In še bolj me preseneti z albumom, kjer ima z natančnimi podatki shranjene vse v barvah fotografirane selske kapelice. Ko mi album potem celo z veli-

kim zaupanjem posodi, ji obljubim, da ga natanko po dveh dneh, ko Mojca prepiše podatke, prinesem nazaj. /.../ (Makarovič 1985/8: 7)

/.../ Dobro mi dene, ko opazim, da zelo cenijo, ker smo izposojeno vrnili do dogovorjenega dne. /.../ (Makarovič 1986/2: 11)

Makarovičevo je na terenu v Selah spremljala tedaj šestnajstletna hči Mojca, ki se je dobro vživela v vlogo "tehnične asistentke" in enakopravno opravljala svoje zadolžitve, ne da bi se domačini zaradi tega kaj preveč vzmirjali. Enako dobro so jo "posvojili" kot njeno mamo, po selsko Šperjevo Mici.

Nedelja, 22. julija [1984]

/.../ Vse dopoldne se zadržujem pri Francu. Medtem ko Mojca pridno fotografira gospodarjeve rezbarije, se midva vneto pogovarjava. /.../ (Makarovič 1985/10: 11)

Sobota 28. julija [1984]

/.../ Odločim se, da grem k Pavli. Mojca pa bo medtem fotografirala pri Gašperju, kako so nekdat vezali senena bremenca, ko so jih v snegu speljali do doma s planinskih košenic. /.../ (Makarovič 1986/2: 11)

Etnologinja nikakor ne more ubežati vlogi, ki jo hočeš-nočeš prinaša njen spol. Tu ni nikakršne nevtralne pozicije. Če si ženska, dobiš od moških le določene informacije in narobe, mnogo je odvisno tudi od tega, kaj raziskuješ. Etnologinje imajo pri pogovorih v podeželskem patriarhalnem okolju praktično neomejen dostop do podatkov, ki zadevajo gospodinjstvo, otroke, vzgojo, ženske dejavnosti, tračarsko mrežo, starostnike, delno tudi spolno življenje ipd., toda tudi takrat morajo ustrezati vlogi, ki jo od njih na tihem pričakujejo sogovorniki, na primer, da so tudi same poročene, da imajo otroke, da so dovolj stare, da ne kadijo in pijejo... Nekaterere terenke, ki so v preučevanem kraju tujke, lahko, če imajo srečo, preskočijo katero od teh nenapisanih pravil, ne pa vseh. Makarovičevo se je s starejšimi moškimi brez problema pogovarjala o gospodarstvu, paši, sekanju lesa, lovu ipd., o vsem, kar je predstavljalo del moške (delovne) identitete. Toda o "cunjah", o ne, to je pa "babja zadeva".

Sreda, 27. februarja [1985]

/.../ Medtem ko Adamkinja z vidnim zadovoljstvom razkazuje skrbno shranjena oblačila (janke na nedrc, kape, adre in adrece), prideta še dve sosedji. Med ogledovanjem oblek vsevprek živahno govorimo. Pravi babji semenj, si najbrž misli gospodar, ki samo pomoli glavo v kuhinjo in se umakne na prosto. /.../ Kar zadeva moško nošo, pa so z njo, prav tako kot z moškimi nasplah, same ljube težave in sitnosti. Na vprašanje: "Kako so se včasih nosili starejši možakarji?" tudi pripovedovalci odrezavo odgovarjajo, da tako kot zdaj. S takšnimi podatki si ne morem kdovekaj pomagati. /.../ (Makarovič 1986/8: 13)

V enem od dnevnikov se Marija Makarovič dotakne tudi kritike ustnih virov. Nerazdružljivi trojici avtentičnost-objektivnost-reprezentativnost namenja nekaj besed tudi v drugih delih dnevnika, o avtentičnosti in objektivnosti pa pravi naslednje:

/.../ V naši stroki je že tako, da moraš o isti stvari spraševati več pripovedovalcev. /.../ Z večkratnim spraševanjem o istih stvareh pa podatke tudi preverjam in istočasno dopolnjujem. /.../ (Makarovič 1987/4: 7)

SKLEP

Analiza študentskih rokopisnih dnevnikov Marije Jagodic iz leta 1952 pokaže, kakšen akt je pravzaprav etnografovo delo. S tem ko zapiše vsakovrstne pripetljaje in predvsem to, kar se vidi in občuti, na neki način razkriva mehanizme terenskega opazovanja z udeležbo. Čustveni poudarki na nekaterih mestih pa "suhoparnemu" naštevanju empiričnih fenomenov dajejo svojevrstno mladostno aromo, predvsem pa razkrivajo, kako boleče je bilo za etnologinjo iz Ljubljane doživljanje ponemčevanja na Koroškem.

Dobrih trideset let kasneje, natančneje leta 1984, se začnejo dnevniški zapisi Marije Makarovič, tedaj že uveljavljene etnologinje. Da toliko časa ni raziskovala Koroške onstran Karavank, so bile "krive" predvsem subjektivne okoliščine. Ob seciranju njenih dnevniških zapisov nisem želela izpostavljati tedanjih strokovnih intrig, saj za samo analizo niso bistvenega pomena, a se mi je ob nekem pogovoru z Makarovičevo vendarle zapičila v spomin njena izjava, za katero menim, da dovolj dobro ilustrira pogled in možnosti sodelovanja mlajše in starejše generacije etnologov v času njenega študija: "Vi ste danes lahko izjemno srečni, saj imate na voljo obilo možnosti dodatnega izobraževanja v etnologiji. Imate tabore, pa delavnice - nekatere od njih celo mednarodne - pa predavanja in razširjene seminarje, štipendije, za hitrejše delo pa še računalnike. Mi takega izobraževanja žal nismo bili deležni, vsaj ne v tolikšni meri. Predvsem pa je bilo povsem utopično pričakovati, da bi se lahko s starejšimi kolegi pogovarjali o stroki, tako kot se na primer jaz zdaj z vami. Odnos do mladih etnologov je bil vzvišen in vsak od nas je bil prisiljen iskati svojo pot. Nas, ki smo raziskovali na Koroškem, so, z izjemo Beziča in mene, označili kot mlade diletante."

Ko je Marija Makarovič našla svoj modus vivendi in je v stroki trdno stala na obeh nogah, bolj v empiriji kakor v teoriji, kot bi sama hudomušno pripomnila, se je še enkrat vrnila na avstrijsko Koroško, tokrat za dalj časa. Kar celo desetletje, od leta 1984 do 1994, je zbirala gradivo za monografijo o Selah, kjer je v času raziskovanja tudi živela. Njeni dnevniki, objavljeni v reviji *Družina in dom*, izpričujejo dobro poznavanje ljudi in njihovih navad, samotnih stez, po katerih je zamišljeno hodila, gori Košuti pa je posvetila in objavila celo pesem. Ti dnevniki so v nasprotju s študentskimi natančnejši in bolj premišljeni, čeprav še zmeraj ne v tej meri, da bi zaradi dnevnikov, ki naj popisujejo objektivno dejanskost, le-to poskušala spreminjati. V dnevnikih opiše skoraj vsako dejavnost prebivalcev, katero je raziskovala, predvsem pa bralec dobi vtis, kakšne so Sele in Selani, od česa in za kaj živijo. Sam raziskovalni delovni akt pa je manj izpostavljen in očitno že samoumevnejši kot v prvih pričevanjih.

Da pa bi bralec lahko dobil še boljšo podobo o tem, kakšen je lahko dober etnološki dnevnik, dodajamo še enega sodobnejšega, iz leta 1992, iz danes že skoraj povsem germanizirane Zilje. Ta ostaja nerazkosan in neinterpretiran, saj je metafora o Slovencih - Indijancih, ki jo Makarovičevo uporabi, dovolj povedna sama zase.

UPORABLJENA IN NAVAJANA LITERATURA TER VIRI

- BERNARD, Russell 1994: *Research Methods in Anthropology. Qualitative and Quantitative Approaches*. Sage Publications.
- DEVITA, Philip (ur.) 1992: *The Naked Anthropologist. Tales from Around the World*. Wadsworth Publishing Company. Belmont, California.
- (GOLOB, France) 1992: Narodopisna zbirka Slovenske prosvetne zveze v Celovcu, zgovorno pričevanje preteklosti. V: *Koroški koledar 1992*. Slovenska prosvetna zveza. Celovec, str. 70-71.
- HAMMERSLEY, Martyn in Paul ATKINSON, 1995: *Ethnography. Principles in Practice*. Routledge. London, New York.
- JAGODIČ, Marija 1952: *Dnevnik 1952 (a)*. Inv./726. (Zvezek nepaginiranega rokopisa hrani arhiv Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik iz Celovca.)
- JAGODIČ, Marija 1952: *Dnevnik 1952 (b)*. Inv./727. (Zvezek nepaginiranega rokopisa hrani arhiv Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik iz Celovca.)
- JAGODIČ, Marija 1953: *Ljudsko pesništvo in pripovedništvo, ljudska medicina v Podjurski dolini*. Diplomaska naloga. (Tipkopis hrani Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo Filozofske fakultete v Ljubljani.)
- KUPER, Adam 1995: *Anthropology and Anthropologists. The Modern British School*. Routledge. London, New York.
- MAKAROVIČ, Marija 1977: *Delovni dnevnik kmetovalca Danijela Planinca z Libne*. V: *Krško skozi čas*. Zbornik ob 500-letnici mesta Krško. Skupščina občine Krško, str. 589-616.
- MAKAROVIČ, Marija 1979: *Razmerje vaščanov Zakla do dela in poklica - tedenski dnevnik*. V: *Gomilsko*.
- MAKAROVIČ, Marija 1985, 1986, 1987: *Ob zbiranju narodopisnega gradiva v Selah. Družina in dom*.
 - *Sele in Selani*. Uvod. 1985/4, str. 7.
 - *Sele in Selani*. 1. nadaljevanje. 1985/5, str. 6.
 - *Sele in Selani*. 2. nadaljevanje. 1985/6, str. 6.
 - *Sele in Selani*. 3. nadaljevanje. 1985/7, str. 7.
 - *Dan za pelinove kaplje*. 4. nadaljevanje. 1985/8, str. 7.
 - *O takšnih in drugačnih divjih lovcih*. 5. nadaljevanje. 1985/9, str. 7.
 - *Nadvse imeniten dan*. 6. nadaljevanje. 1985/10, str. 11.
 - *Mižjeki, taške in Florjanovo*. 7. nadaljevanje. 1986/1, str. 11.
 - *O šiviljah, šteri in poslavljanju*. 8. nadaljevanje. 1986/2, str. 11.
 - *Volee naaa, bicaaa naaa!* 8. nadaljevanje. 1986/3, str. 11.
 - *V zraku je soparno vzdušje...* 9. nadaljevanje. 1986/4, str. 11.
 - *Ni prejel še nobene bralne značke*. 10. nadaljevanje. 1986/8, str. 13.
 - *Kot da grem domov*. 11. nadaljevanje. 1986/9, str. 13.
 - *"Boš šel služiti za pastirja"*. 12. nadaljevanje. 1986/10, str. 7.
 - *"Požegnaj Bog Oče..."* 13. nadaljevanje. 1987/1, str. 7.
 - *Pepelnična sredo je*. 14. nadaljevanje. 1987/2, str. 7.
 - *O jarmaku in medvedih*. 15. nadaljevanje. 1987/4, str. 7.
 - *Če bi Florjan Lipuš...* Konec. 1987/6, str. 2.
- MAKAROVIČ, Marija 1984-88: *Dnevnik, Sele 1984-88*. Rokopis. (Dnevnik hrani arhiv Slovenskega narodopisnega inštituta Urban Jarnik v Celovcu.)
- MAKAROVIČ, Marija 1989: *Jernej Šušteršič (1921-1989)*. V: *Glasnik SED* 29/3-4, str. 221.
- MAKAROVIČ, Marija 1994: *Sele in Selani: narodopisna podoba ljudi in krajev pod Košuto*. Mohorjeva založba. Celovec - Ljubljana - Dunaj.
- MAKAROVIČ, Marija 1995: *Slovenski narodopisni inštitut Urban Jarnik v Celovcu*. V: *Razvoj slovenske etnologije od Štreklja in Murka do sodobnih etnoloških prizadevanj*. Zbornik prispevkov s kongresa. Ljubljana, Cankarjev dom, 24.-27. oktober 1995. Ur. Rajko Muršič in Mojca Ramšak. Slovensko etnološko društvo. Ljubljana, str. 261-268.
- MALINOWSKI, Bronislaw 1979: *Argonauti zapadnog Pacifika*. BIGZ. Beograd.
- MALINOWSKI, Bronislaw 1989: *A Diary in the Strict Sense of the Term*. Stanford University Press. Stanford, California.
- MINNICH, Robert G. 1993: *Socialni antropolog o Slovencih*. Zbornik socialnoantropoloških besedil. Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI, Amalietti. Ljubljana.
- WAYNE, Helena (ur.) 1995: *The Story of a Marriage. The Letters of Bronislaw Malinowski and Elsie Masson*. Vol. 1 1916-20, Vol. 2 1920-35. Routledge. London.
- WEBER, Irena 1993: *Kulturni šok - kaj je to?* V: *Antropološki zvezki* 3. Ur. Irena Šumi. Društvo antropologov Slovenije. Ljubljana.

Summary

"MAYBE I WILL COME TO CARINTHIA AGAIN... MAYBE"**Eloquence of the Carinthian diary opus of Marija Makarovič****Mojca Ramšak**

Marija Makarovič's diary notes published in a Klagenfurt's magazine *"Družina in dom"* (Family and Home) are titled "On the Ethnographic Research of Sele". The notes were made while gathering the material for her monograph "Sele in Selani" (Sele and its Inhabitants) in Sele and Rož in the Austrian part of Carinthia. The monograph was published by the "Mohorjeva založba" publishing house in Klagenfurt in 1994, and issued by the Christian Cultural Association and the Institute of Ethnographic Society Urban Jarnik. The diary notes are parts of the diary that was being kept in a manuscript form from 1984 to 1988. But the micro-ethnological monograph on Sele was taking shape for almost ten years - from the autumn 1983. Besides the professional motives Mrs. Makarovič was also led by her personal ones, for she was gathering the information in the Podjuna Valley already in her student years from 1951 to 1952 for her diploma paper about the folk poetry, storytelling and folk medicine.

Two notebooks of her first Carinthian diaries date from this student period, more precisely, from August 13th to September 23rd 1952. They were still signed Jagodic, which was Mrs. Makarovič's maiden name, and were taking shape when a group of students led by a student of ethnology Jernej Šušteršič, and helped by the Slovene Educational Association from Klagenfurt were gathering information in the Zilja and Podjuna Valley. Full of student energy and humour she roguishly describes the working conditions, small occurrences with the police, the hosts who housed the students and took care of the contents of their stomachs, return favours to the informants, and at the same time she in her own way comments the-then Slovene question in Carinthia. An analysis of student manuscript diaries of Marija Jagodic from 1952 shows what kind of an act an ethnographer's work actually is. When she puts down various incidents and especially what can be seen and felt, she somehow reveals the mechanisms of field-observation with participation. Although her student diary ends in September 1952, a couple of notes follow from 27th and 28th March 1984 when during the Globasnica cultural days in Tinje Mrs. Makarovič was considering the possibility of her coming to Carinthia again to write a monograph of one of the Carinthian villages. A whole decade - from 1984 to 1994 - was she gathering material about Sele where she lived while doing the research. Her diaries, published in the magazine *Družina in dom*, show her real knowledge of people and their habits. In contrast to her student diaries they are more accurate and thoughtful, though still not to the extent when the diaries that are to describe objective reality would make her try to change it. Her diaries contain almost every activity of the inhabitants whom she researched, and, above all, the reader gets an impression what Sele and its inhabitants are like, what they live on and what for.